

מקשה הגמרא: אי קבר לה – אם הוא סובר כרבי יהודה בן בתירה, שמצות ניסוך המים נלמדת מהיתור של האותיות 'מים', נימא בנותיה – יאמר כמותו שמתחילים להזכיר גבורות גשמים כבר ביום השני של סוכות, ומדוע סובר שמתחילים להזכיר רק ביום השישי. מתרצת הגמרא: קפבר רבי עקיבא, כי בתיב ניסוך יתירא בפשי הוא דבתיב – הפסוק שנאמר בו לשון ניסוך מיותר, נאמר ביום השישי, ואילו הרמז מהאותיות 'מים' אינו אלא גילוי לברר שאתו ניסוך הוא מים ולא יין, ולכך סבר שתחילת זמן הזכרת גשמים הוא ביום השישי.

הגמרא מביאה מקור נוסף למצות ניסוך המים: תניא, רבי נתן אומר, נאמר בפרשת התמיד (במדבר כח ו) 'ונסכו רביעת יהוין לבקש האחד, בקדש חסד נסך שגב לה', ולשון נסך נכפל בפסוק זה 'הסך נסך', ומכך למדנו שבשני ניסוכין הבתוב מדבר, אחד ניסוך המים בחג הסוכות, ואחד ניסוך חוץ בהקרבת התמיד בכל יום. שואלת הגמרא: אימא תרתייהו דתמרא – שמא בא הכתוב לומר שצריך שני ניסוכין של יין. משיבה הגמרא: אם בן ליתבוב קרא או 'חסד חסד' או 'נסך נסך', בלשון שוה, מאי 'חסד נסך' – מדוע כתבה זאת התורה בשתי לשונות שונות, שמעתי מינה חד דמא וחד דתמרא – שניסוך אחד הוא במים וניסוך אחד ביון.

התבאר בברייתא לעיל (ב) שזמן תחילת הזכרת גשמים הוא ביום בו נרמזה בתורה מצות ניסוך המים. הגמרא מבינה מכך שגם ניסוך המים עצמו אינו נוהג אלא מהיום בו הוזכרה מצותו בתורה. מקשה הגמרא: אלא הא דתנן – מה ששינו במסכת סוכה (מב) ניסוך המים נוהג כל שבועת ימים של חג הסוכות, מני – כדעת איזה תנא נשתנה משנה זו, אי כרבי יהושע שאמר שזמן הזכרת גשמים הוא ביום השביעי, ולמד זאת ממצות ניסוך המים הנוהגת לדעתו רק ביום זה, נימא חד יקא – היה למשנה לומר שמנסכים רק יום אחד. אי כרבי עקיבא הסובר שמתחילים להזכיר מהיום השישי, ומשום שלמד את מקור מצות ניסוך המים מפרשת הקרבנות של יום זה, תרי יומי – היה למשנה לכתוב שמנסכים שני ימים, והיינו ביום השישי וביום שאחריו. ואי כרבי יהודה בן בתירה שדרש מהיתור של אותיות 'מים', שבשני של חג הוא מזכיר, שיתא יומי – המשנה היתה צריכה לומר שמנסכים את המים שישה ימים, והיינו מהיום השני עד היום השביעי. ואם כן קשה כדעת איזה תנא נשתנה משנה זו.

מתרצת הגמרא: לעולם משנה זו כרבי יהודה בן בתירה היא, שאמר שזמן הזכרת גשמים הוא מהיום השני, ולכך אף ניסוך המים מתחיל מהיום השני, וקבירא ליה – וסובר כרבי יהודה דמתניתין, דתנן (שם מה) רבי יהודה אומר, בלוג היה מנסך כל שמונה, ואף בשמיני עצרת, וסובר כמותו רק לענין זה שניסוך המים נוהג בשמיני עצרת אבל לא לענין שיהיה שמונה ימים, ומפיק ראשון ומעיל שמיני – ומוציא את היום הראשון מכלל מצות ניסוך המים ומכניס תחתיו את היום השמיני, ומה ששינו בדברי תנא קמא ניסוך המים כל שבעה, היינו מהיום השני עד היום השמיני.

מקשה הגמרא: ומאי שנא – במה שונה יום ראשון של סוכות דלא – שלא נוהג בו ניסוך המים, משום דכי רמזי מים בשני הוא דרמזי – האות הראשונה מן האותיות מ"ם שבאו לרמז על ניסוך המים, נכתבה בפרשת קרבנות היום השני, ביום השמיני נמי – גם כן אין לנסך, שהרי כי רמזי מים ביום שביעי הוא דרמזי – האות האחרונה מהאותיות מ"ם נכתבה ביום השביעי. ואם כן חזרת הקושיא למקומה כדעת מי סוברת המשנה שאמרה שניסוך המים נוהג כל שבעה.

מתרצת הגמרא: אלא לעולם משנה זו רבי יהושע היא, שאמר

שזמן הזכרת גשמים הוא משעת הנחת הלולב, וניסוך המים שנוהג כל שבועה, הלכתא נמירי לה – הלכה למשה מסיני היא, דאמר רבי אמי אומר רבי יוחנן משום רבי חנניא איש בקעת בית חורקת, דין עשר נסיעות הנטועים בשטח של בית סאה, שיותר לחרוש את השדה בו נטועים עד ערב ראש השנה של שנה שביעית, וכן מצות ערב שהיו הכהנים נוטלים בבית המקדש ומקיפים בה את המזבח, ומצות ניסוך המים וחמנה, הלכה למשה מסיני הם.

הגמרא חוזרת לבאר את הברייתא שהובאה לעיל (ב). שנינו בברייתא: רבי יהודה אומר משום רבי יהושע, העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג, האחרון – המתפלל מוסף מזכיר, והראשון – המתפלל שחרית אינו מזכיר. ביום טוב הראשון של פסח, הראשון מזכיר והאחרון אינו מזכיר. שואלת הגמרא: הי רבי יהושע – לאיזה רבי יהושע נתכוון רבי יהודה באמרו דין זה משמו, אילימא – אם נאמר שנתכוון לרבי יהושע דמתניתין – של משנתנו, הא אמר ביום טוב האחרון של חג הוא מזכיר, ומכך שסתם דבריו נראה שמתחילים להזכיר לדעתו כבר מתפילת שחרית. אלא רבי יהושע דבבביתא – המובא בתחילת אותה ברייתא, האמר שמתחילים להזכיר גשמים משעת הנחתו של הלולב, והיינו ביום שביעי של חג ולא מהיום השמיני כמבואר כאן. ותו – ועוד יש להקשות על ברייתא נוספת, הא דתניא רבי יהודה אומר משום רבי בתירה, העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג, האחרון מזכיר והראשון אינו מזכיר, הי בן בתירה – לאיזה מבניו של בתירה נתכוון רבי יהודה באמרו דין זה משמו, אילימא – אם נאמר שלרבי יהודה בן בתירה, הא אמר בברייתא לעיל (ב) בשני פהג הוא מזכיר, ולא רק ביום טוב האחרון כמבואר כאן.

משיבה הגמרא: אמר רב נחמן בר יצחק, תהא כרבי יהושע בן בתירה, כלומר הן רבי יהושע של הברייתא הראשונה והן בן בתירה של ברייתא זו הכוונה לתנא רבי יהושע בן בתירה, אלא דומיין דקרי ליה בשמיה – פעמים שרבי יהודה קרא לו בשמו 'רבי יהושע' (כמובא בברייתא הראשונה), ודומיין דקרי ליה בשמיה דאבא – פעמים שקרא לו בשם אביו 'בן בתירה' (כמובא בברייתא השנייה), והא – מה שקרא לו בשם אביו ולא בשמו, הוא מקמי דליקטמכוהו – קודם שמכוחו לדיינו ולא היה חשוב כל כך, והא – ומה שקרא לו בשמו, הוא לכתב דליקטמכוהו – לאחר שמכוחו. הגמרא מביאה ברייתא בענין הזכרת שבתו של מקום בהורדת טל והשבת רוחות: תנא בברייתא, כטל וברוחות לא חייבו חקמים להזכיר – לא חייבוהו חכמים להזכיר בתפילה 'משיב הרוח ומוריד הטל', ואם בא (ואם חפץ) להזכיר, מזכיר – רשאי להזכיר. שואלת הגמרא: מאי מעמא – מדוע אכן לא חייבו חכמים להזכירם. משיבה הגמרא: אמר רבי חנינא, לפי שהטל והרוחות אין נצטרין לעולם בכל ימות השנה, שבלעדיהם אין העולם מתקיים, אבל גשמים שיענותם רק בימות החורף, תיקנו חכמים להזכיר בזמנם.

שואלת הגמרא: וטל מנלן דלא מעצר – מהו המקור לכך שטל לא נעצר כל ימות השנה. משיבה הגמרא: דבתיב (מלכים א' יז א) 'ויאמר אליהו תתשבי מתשבי גלעד אל אחאב, הי ה' אלהי ישראל אשר עמדת לפניו, אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי', שאליהו נשבע לאחאב שמחמת שהוא עושה הרע בעיני ה' לא ירד טל ומטר רק על פי ציוויו, ובתיב לאחר שנתקיימו דברי אליהו והיתה בצורת, שאמר ה' לאליהו (שם יח א) 'לך הלאה אל אחאב, ואחאב מטר על פני האדמה' – ואמרו לו שמעתה הגשם ישוב לירד, ואילו טל לא קאמר ליה שישוב לירד, מאי מעמא – מדוע לא הזכיר אף טל, משום

מדוע לא הזכיר אף טל, משום

תענית דף ג עמוד ב תלמוד בבלי המבואר "שפה ברורה – עוז והדר" (ליום שבת קודש) קנט

העניים והרוחות, ואם כן קשיא רוחות ארוחות וקשיא עבים אעבים
 – יש סתירה בין הנאמר בברייתא זו לענין רוחות שלפעמים
 נעצרות, לבין מה שלמדנו בברייתא לעיל שאינן נעצרות כלל, וכן
 קשה לענין עננים.
 מתרצת הגמרא: עבים אעבים לא קשיא, הא – הברייתא שמבואר
 בה שעננים אינם נעצרים, עוסקת בפרץ – בעננים בכירות הבאים
 קודם המטר, הא – והברייתא שמבואר בה שלפעמים הם נעצרים,
 עוסקת באפלי – בעננים מאוחרים הבאים לאחר המטר ומועילים
 לאדמה [כדלהלן]. וכן רוחות ארוחות לא קשיא, הא – הברייתא
 שמבואר בה שרוחות אינן נעצרות, עוסקת ברוח מצויה – ברוח
 מצויה שאינה נעצרת לעולם, הא – והברייתא שמבואר בה
 שלפעמים הרוחות נעצרות, עוסקת ברוח שאינה מצויה – ברוח
 חזקה שאינה מצויה, ואע"פ שרוחות שאינן מצויות נעצרות, לא
 חייבו חכמים להזכירן מפני שהעולם יכול להתקיים גם בלעדיו.
 מקשה הגמרא: הרי גם רוח שאינה מצויה יש בה צורך לעולם, שכן
 חיוא לבי דרי – ראוייה ומועילה לבית הגרנות לזרות ולהפריד את
 הקשין מהתבואה, שלצורך זה צריך שתשוב רוח חזקה, ומדוע
 לא חייבו להזכירה משום כך. מתרצת הגמרא: אפשר בנפוחות –
 אפשר לזרות התבואה גם על ידי נפה וכברה.
 הגמרא מביאה ברייתא במעלת עננים ורוחות: הנא, העבים ו
 עננים והרוחות שניות במעלתן למטר, כלומר שמועילים לארץ
 כמעט כמו המטר עצמו. מבררת הגמרא: היכי דמי – על איה
 עננים ורוחות אמרו כן. אפר עולא ואיתקא – ויש אומרים שאמר
 זאת (רבי) [רב] יהודה, עננים ורוחות דכתר מטר – שבאים לאחר
 המטר. מקשה הגמרא: למימרא דמעליה הא – האם בא הדבר
 לומר שעננים ורוחות שלאחר המטר מועילים לארץ, והפתיב
 בקלות שבמשנה תורה (דברים כח ד), 'ות' ה' את מטר ארצך אבק
 ועפר' – תחת הגשמים ימטר ה' אבק ועפר, ואמר עולא ואיתקא
 רב יהודה, שכונת הכתוב היא על זיקא דכתר מטר – רוח
 שלאחר הגשמים המעלה אבק ועפר מהארץ ונדבקים הם
 בתבואה ומרקיבה, ומוכח שרוח שלאחר המטר מוזיקה היא.
 מתרצת הגמרא: לא קשיא, הא דאיתא ניהא – מה ששנינו בברייתא
 שרוח שלאחר הגשמים מועילה, הוא כאשר הרוח נושבת בנחת,
 הא דאיתא רויא – ומה שאמר עולא שהיא מוזיקה, הוא כשהרוח
 מנשבת בכח ובחזקה. ומפרשת הגמרא את החילוק האמור: (וא'
 בעית אימא) הא דמעלה אבק, הא דלא מעלה אבק – רוח המנשבת
 בחזקה מעלה אבק, ואילו רוח המנשבת בנחת אינה מעלה אבק.
 ואמר רב יהודה, זיקא דכתר מטר במימרא – רוח הנושבת לאחר
 ירידת מטר מועילה לארץ כמעט כמטר. עיבא דכתר מטר
 במימרא – עננים הבאים לאחר המטר, אף הם מעלתם ותועלתם
 כמעט כמטר עצמו. שימשא דכתר מטר בברי מטר – חמה
 הזורחת לאחר המטר מעלתה כמו ירידת גשמים פעמיים. מקשה
 הגמרא: למעוטי מאי – מאחר שבין רוח בין עננים ובין חמה
 מועילים לאחר המטר, מה בא רב יהודה למעט שאינו מועיל
 לאחר המטר. מתרצת הגמרא: למעוטי גילה דלילא – ברקים של
 לילה, ושמשא דביני קרחי – חמה הזורחת בין העננים, שבמקום
 אחד היא מאירה ובמקום אחר העננים מסתירים את זריחתה
 וכקרח הזה שצומחות לו שערות במקום אחד בראשו, ויש לו
 קרחה בצד אחר, שאינם מועילים לאחר המטר.
 אפר רבא, מעלי תלנא למורי בחמשה מטר מטר – שלג מועיל
 להרים פי חמש מירידת גשמים, לפי שמשקה את האדמה בטרם
 נמס, אבל הגשמים זורמים מיד לבקעה, שפאמר (איוב לו ז) 'כי לשלג
 יאמר הוא ארץ ארץ ונשם מטר ונשם מטרות עוז', הזכיר הגשם בפסוק
 זה חמשה פעמים (גשם, מטר, גשם, מטרות), ויש לדרוש שכונת
 הכתוב לומר שכאשר יאמר הקב"ה לשלג לרדת, הרי הוא חשוב
 כמטר היורד על הארץ חמשה פעמים.
 ואמר רבא, תלנא למורי – שלג מועיל להרים, מטר רויא לאילני
 – מטר היורד בחזקה מועיל לאילנות, מטר ניהא לפרי – מטר
 היורד בנחת מועיל לפירות (ותבואה),

דלא מיצרי – כיון שהטל לעולם אינו נעצר, ולכן לא אמר הקב"ה
 לאלהיו שישבו לרדת, ומוכח שטל אינו נעצר לעולם.
 מקשה הגמרא: וכי מאחר דלא מיצרי, אלהיו אשתבועי למה ליה
 – אם הטל אינו נעצר, מדוע אלהיו הזכירו בשבועתו ואמר 'אם
 יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי'. מתרצת הגמרא:
 הכי קאמר ליה – כך היתה כוונתו של אלהיו בהזכירו טל
 בשבועתו לאחאב, שלא רק שלא ירד מטר אלא אפילו טל דברכה
 נמי לא אתי – שגם טל של ברכה שמצמיח צמחים לא ירד. ואף
 שטל לא נעצר לעולם, טל של ברכה נעצר. מקשה הגמרא:
 ולהיריה לטל דברכה – כיון שנתבאר שאלהיו גזר על טל של
 ברכה שיפסק, מדוע כששלח לאחאב בידי אלהיו אמר 'ואתנה
 מטר' בלבד ולא הזכיר 'ואתנה טל ומטר', שאף טל של ברכה ישוב
 ליורד. מתרצת הגמרא: משום דלא מינברא מילתא – מפני שלא
 יהיה ניכר שה' החזירה, כיון שגם בעת עצירתו ירד טל שאינו של
 ברכה, ואילו אלהיו היה אומר לאחאב שהקב"ה אמר שהטל ישוב
 ליורד, היה מקנטר ואומר לו שהוא כלל לא פסק, לכן אמר רק
 'ואתנה מטר'.
 הגמרא ממשיכה לבאר את דברי רבי חנינא. שואלת הגמרא:
 (אלא) רוחות מאי לן דלא מיצרי – מהו המקור לכך שרוחות אינן
 נעצרות כל ימות השנה. מתרצת הגמרא: אפר רבי יהושע בן לוי,
 דאמר קרא (זכריה ב') 'כי פארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאם
 ה', מבארת הגמרא: מאי קאמר להו – מה כוונת הקב"ה לומר
 בנבואה זו, אילימא הכי קאמר להו – אם נאמר שכך נתכוון לומר
 הקדוש ברוך הוא לישראל, דפדדתינכו – שפזרתי אתכם בארבע
 רוחי דעלמא – בארבע רוחות העולם, אי הכי, מדוע אמר 'בארבע
 רוחות', 'בארבע רוחות' מיבעי ליה – היה לו לומר. אלא ודאי הכי
 קאמר – כך כוונת הקב"ה לומר לישראל, בשם שאי אפשר לעולם
 להתקיים בלא רוחות המקררות את ההבל והחמימות שבו, כך אי
 אפשר לעולם להתקיים בלא ישראל, ולכן פיזרם הקב"ה בכל
 ארבע רוחות העולם כדי שבזכותם העולם יתקיים. וכיון שהעולם
 אינו יכול להתקיים בלא רוחות, ודאי שאינן נעצרות לעולם.
 אפר רבי חנינא, הלכך – כיון שאין חיוב להזכיר בתפילה טל
 ורוחות, משום שאינם נעצרים, הדין הוא שבימות הקהה ומפסח
 ועד חג הסוכות, אם אפר בתפילת שמונה עשרה 'משיב הרוח', אין
 מחזירין אותו להתפלל בהשמטת משיב הרוח, כיון שהרוח
 לעולם אינה נעצרת אף בימות החמה. ואם אפר בימות החמה
 'מוריד הגשם', מחזירין אותו לתחילת הברכה לאומרה שוב
 כהלכה בלא הזכרת גשמים, מפני שהגשמים בימות החמה סימן
 קללה הם. ובימות הגשמים מחג הסוכות ועד פסח, אם לא אפר
 'משיב הרוח', אין מחזירין אותו, שהרי הרוח לעולם אינה נעצרת.
 ואם לא אפר 'מוריד הגשם', מחזירין אותו לומר 'משיב הרוח'
 ומוריד הגשם, וחוזר לומר 'מכלכל חיים בחסד'. ולא עוד – לא זו
 בלבד שאם לא הזכיר משיב הרוח אינו חוזר, אלא אפילו אפר
 'מעיב הרוח' שלא תנשב, 'ומפריח הפל' שלא ירד, אין מחזירין
 אותו, כיון שאינם נעצרים לעולם ותפילתו לא מעלה ולא מורידה.
 הגמרא מביאה ברייתא בענין הזכרת עננים ורוחות: תנא, בעבים
 וברוחות – הזכרת שבתו של מקום שמקשר עננים ומשיב הרוח לא
 חייבו חכמים להזכיר, ואם בא להזכיר מוזכר. מבארת הגמרא: מאי
 מעשא לא חייבו חכמים להזכירם, משום דלא מיצרי לעולם,
 ותפילתו לא מעלה ולא מורידה בה.
 מקשה הגמרא: וכי עננים ורוחות לא מיצרי – לא נעצרים לעולם,
 והתני רב יוסף ברייתא בבאור הכתוב (דברים יא יז) 'והיה אף ה'
 בקם ועצר את השמים', שיעצרו אף מן העבים ומן הרוחות. שואלת
 הברייתא: איתא אומר שהכוונה לעצירה מן העבים ומן הרוחות, או
 אינו אלא מן המטר – שמא כוונת הכתוב לעצירת גשמים בלבד.
 מבארת הברייתא: קשהא אומר בהמשך הפסוק 'ולא יהיה מטר',
 הרי מטר אמור כבר שימנע מהעולם, הא מה אני מקיים 'ועצר את
 השמים' – מה כוונת הכתוב להוסיף בתיבות 'ועצר את השמים',
 שיעצרו אף מן העבים ומן הרוחות. ומבואר שלפעמים נעצרים אף